

УДК 004.4

Сєдих О.Л.,

старший викладач кафедри інформатики Національного університету харчових технологій, м. Київ, Україна

Ющук П.О.,

студент Національного університету харчових технологій, м. Київ, Україна

РІШЕННЯ БАГАТОКРИТЕРІАЛЬНИХ ЗАДАЧ ОПТИМАЛЬНОГО ПРОЕКТУВАННЯ ЗАСОБАМИ MS EXCEL

Вступ. При розробці конструкцій перед проектувальниками виникає складне завдання комплексного врахування суперечливих вимог. Сутність комплексного проектування полягає в процесі інтеграції різних вимог, що подаються у вигляді критеріїв, які суперечать один одному.

Якщо раніше рішення задач проектування залежало від досвіду, інтуїції проектувальника, то в даний час все більше використовуються інформаційні технології в процесі проектування.

Виклад основного матеріалу. Проектується вал, що передає крутний момент. Вал являє собою трубчасту конструкцію з круглим перетином. Його довжина є задана величина $L=0,8$ м. До одного з кінцевих перетинів може бути прикладений максимальний крутний момент $T=60$ н.м. Потрібно вибрати таку конструкцію вала, тобто підібрати такі значення радіуса перерізу вала r і товщини стінки вала t , при яких він буде мати необхідну міцність при найменшій вазі і найбільшій жорсткості.

Для задовільнення цих вимог використовується сплав, який має такі властивості: щільність $= 7800$ кг/м³, модуль пружності (модуль Юнга) $E=12,1 \cdot 10^9$ н/м²; коефіцієнт Пуассона $\mu=0,3$, межа міцності на зрушення $S_{пр}=0,141 \cdot 10^8$ н/м².

З практичних причин, обумовлених функціональними особливостями вала, максимальне значення радіуса r не повинно перевищувати $r_{max}=0,1$ м. Згідно з технологічним вимогам, товщина стінки вала t повинна бути не менше $t_{min}=0,002$ м. Необхідно визначити такі значення параметрів вала r і t при коефіцієнті запасу міцності $N=2$, що забезпечують мінімальну вагу і його максимальну жорсткість, щоб при цьому він не зруйнувався під впливом прикладеного до нього максимального крутного моменту T і не втратив стійкість при крученні.

Проектований вал може зруйнуватися або під дією зсувних напружень, або в результаті втрати стійкості при крученні. Зміщена напруга, створюване крутним моментом, визначається за формулою:

$$S_{\omega} = \frac{T}{2 \cdot \pi \cdot r^2 \cdot t} \quad (1)$$

Для того, щоб вал не зруйнувався під дією зсувних напружень, має задовольнятися умова:

$$\frac{T}{2 \cdot \pi \cdot r^2 \cdot t} \leq \frac{S_{np}}{N} \quad (2)$$

а щоб він не втратив стійкість при крученні - умова:

$$\frac{T}{2 \cdot \pi \cdot r^2 \cdot t} \leq \frac{S_{сд.кр.}}{N} \quad (3)$$

де $S_{сд.кр.}$ - критичне напруження зсуву при крученні, що визначається за формулою:

$$S_{сд.кр.} = \begin{cases} E \left(\frac{t}{L} \right)^2 \left[3 + \sqrt{\left(3,4 + \frac{0,24L}{\sqrt{r \cdot t}} \right)^3} \right], & \text{якщо } \frac{L}{r} \leq 7,72 \sqrt{\frac{r}{t}} \\ 0,272E \cdot \sqrt{\left(\frac{t}{r} \right)^3}, & \text{якщо } \frac{L}{r} > 7,72 \sqrt{\frac{r}{t}} \end{cases} \quad (4)$$

Іншою характеристикою вала є жорсткість. Жорсткість - це здатність системи чинити опір дії зовнішніх навантажень з найменшими деформаціями. Жорсткість оцінюють коефіцієнтом жорсткості, що визначається за формулою:

$$\lambda = \frac{T}{\varphi} = \frac{GJ_{\rho}}{L} \quad (5)$$

де T - максимальний крутний момент; φ - кут закручування (взаємного повороту кінцевих перетинів відносно один одного); J_{ρ} - полярний момент інерції перерізу вала; L - довжина вала; G - модуль зсуву ($G = \frac{E}{2(1+\mu)}$).

Отже, цільову функцію яка оцінює жорсткість вала, можна представити у вигляді:

$$\varphi(r,t) = \frac{T}{G \cdot J_{\rho}} = \frac{T \cdot (1+\mu)}{E \cdot \pi \cdot r^3 \cdot t} \quad (5)$$

Цільова функція, яка визначає масу (вагу) вала записується у вигляді:

$$W(r,t) = 2 \cdot \pi \cdot r \cdot t \cdot L \cdot \rho \quad (6)$$

Таким чином, математична модель задачі оптимізації конструкції вала матиме такий вигляд:

$$W(r,t) = 2 \cdot \pi \cdot r \cdot t \cdot L \cdot \rho \rightarrow \min \quad (7)$$

$$\varphi(r,t) = \frac{T \cdot (1+\mu)}{E \cdot \pi \cdot r^3 \cdot t} \rightarrow \min \quad (8)$$

При обмеженнях

$$H_1(r,t) = \frac{S_{np}}{N} - \frac{T}{2 \cdot \pi \cdot r^2 \cdot t} \geq 0 \quad (9)$$

$$H_2(r,t) = \frac{S_{сд.кр.}}{N} - \frac{T}{2 \cdot \pi \cdot r^2 \cdot t} \geq 0 \quad (10)$$

$$H_3(r,t) = r - t \geq 0 \quad (11)$$

$$H_4(r,t) = r_{\max} - r \geq 0 \quad (12)$$

$$H_5(r,t) = t - t_{\min} \geq 0 \quad (13)$$

Для розв'язання задачі з двома цільовими функціями було використано метод виділення головного критерію. Цим методом задачу (7) - (13) необхідно вирішити два рази: перший раз - в якості головного критерію вибирається вага валу, другий раз кут закручування кінцевих перетинів вала відносно один одного.

При рішенні задачі (7) - (13) методом виділення головного критерію перший раз на другий критерій накладається вимога, щоб він не перевищував $0,5^{\circ}$, тобто - $\pi/360$ рад. В систему обмежень (9) - (13) додається наступна нерівність:

$$H_6(r,t) = \frac{\pi}{360} - \frac{T \cdot (1 + \mu)}{E \cdot \pi \cdot r^3 \cdot t} \geq 0 \quad (14)$$

Використовуючи надбудову «Пошук рішення» в MS Excel знаходимо оптимальне значення радіусу вала $r=0,049$ м, товщину стінки $t=0,002$ м. При цьому мінімальна вага вала дорівнює $W_{\min}=3,841$ кг, а кут закручування кінцевих перетинів вала відносно один одного становить $\varphi=0,009$ рад.

Вирішуючи задачу другий раз, де в якості головного критерію вибирається кут закручування кінцевих перетинів вала відносно один одного, при цьому на перший критерій оптимізації $W(r,t)$ накладемо обмеження, що його значення не повинно перевищувати значення $W_{\min}=3,841$ кг більше ніж на 20%:

$$H_6(r,t) = 1,2 \cdot 3,841 - W(r,t) \geq 0 \quad (15)$$

Було знайдено оптимальне значення радіусу вала $r=0,059$ м, товщина стінки $t=0,002$ м. При цьому мінімальний кут закручування кінцевих перетинів вала відносно один одного становить $\varphi_{\min}=0,005$ рад, а вага вала дорівнює $W=4,610$ кг.

Висновки. Наведений розв'язок даної задачі показує, що застосування інформаційних технологій в процесі проектування виробів прискорює процес обчислень та дає високу точність і наочність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кондрук Н. Е. Багатокритеріальна оптимізація лінійних систем: навч. посібник / Н. Е. Кондрук, М. М. Маляр – Ужгород: РА “АУТДОР-ШАРК”, 2019. 76 с.
2. Ключко О. В. Методи оптимізації в економіці [Текст] : навч. посіб. / Ключко О. В., Ключко В. І., Потапова Н. А. ; Вінниц. нац. аграр. ун-т. - Вінниця : Вінницька газета, 2013. 451 с.
3. Тарасевич Ю. Ю. Математическое и компьютерное моделирование. Вводный курс / Ю. Ю. Тарасевич – Изд. 6-е. – М.: ЛИБРОКОМ, 2013. 152 с.
4. Тарасик В. П. Математическое моделирование технических систем Учебник. / В. П. Тарасик – Мн.: Дизайн ПРО, 2004. 640 с.